

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

En märklig S. Anna-bild

Söderberg, Bengt

Fornvännen 31, 176-179

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1936_176

Ingår i: samla.raa.se

av hela kulturlagret kom till stånd, och ej som nu endast en övervakning av en del, och att utgrävaren i så fall även slipper tänka på att ej lägga hinder i vägen för byggnadens uppförande inom en för byggmästaren viss kontrakterad tid.

Jan Erik Anderbjörk.

EN MÄRKLIG S. ANNA-BILD

C. R. af Ugglas har i sin sammanställning av madonnabilder av Viklaumadonnans typ,¹ varvid en talrik familj av madonnor av enhetlig typ — sedermera utökad av andra forskare² — påvisats, sträckande sig från 1100-talet ända ned i 1400-talet, givit en övertygande illustration av den utomordentliga vikten av att sådana konsttraditioner ingående studeras. De orsaker som ligga bakom äldre traditioners fortlevande ha säkert, liksom kanalerna, genom vilka de förts ned genom tiderna, varit av skiftande art: tillfälligt användande av äldre förlagor, rena skoltraditioner, kopiering av berömda kultbilder m. m. I ju större utsträckning exemplen på stilretardering av olika slag bli kända desto större möjligheter kunna vi få att gripa de bakomliggande förutsättningarna och därmed också vinna klarare utblick över de inre sammanhangen i den alltjämt mångstädes osäkra och gåtfulla medeltida konsthistorien. Det är övertygelsen härom, som föranlett mig att här rikta uppmärksamheten på en liten, i yttre hänseende föga iögonenfallande skulptur, en bild av den heliga Anna själv tredje, som intar en rätt blygsam plats bland de vackra helgonbilder, vilka efter genomgången konservering blivit uppställda i tornrummet i Törnsfalls kyrka i Västervikstrakten.

En etikett anger — mig obekant på vems auktoritet — bildens tillkomsttid ligga mellan 1275 och 1300. Detta skulle kunna sägas vara både sant och falskt. Bildens stränga, frontala hållning, draperingerna med dess tunna likformigt förlöpande veck, som följa de nedåt konvergerande benen, den högtidligt tronande bambinon med sin till välsignelse lyfta hand, kunde väl berättiga till en sådan, om icke ännu äldre, datering. Men dessa argument vederläggas obönhörligen av helgonets ansikte, fylligt, realistiskt skulpterat, sällsamt kontrasterande mot bilden i övrigt. Detta ansikte måste tillhöra 1400-talet och man vore mest böjd att tillskriva det detta

¹ Kapitlet Den franska 1100-talsskolan och dess utlöpare i Gotlands medeltida träskulptur, Sthlm 1915.

² Bl. a. Hans Wählin, Fransk stil i Skånes medeltida träskulptur, särskilt viktig genom hänvisningen till undergörande kultstatyer som typens upphov, se särskilt s. 5 ff.

århundrades senare hälft. Det är skuret i samma block som kroppen och måste således vara ursprungligt.³

Vi stå här alltså inför ett skolexempel på segt bevarad stilkonservatism, en 1400-talsbild, utförd i nära anslutning till en förebild från 1200-talet.

Vad ligger nu bakom denna företeelse? Det vore orimligt att här spåra

Fig. 3.

S. Anna. Törnsfalls kyrka, Småland.

endast verkstadstraditionens konserverande inverkan på stilen. Vi kunna för övrigt icke ställa in bilden i något påtagligt skolsammanhang, än mindre i någon verkstad. Snarare är det väl så att man i särskilt syfte efterbildat ett visst konstverk, ett förfaringssätt, varpå många exempel

³ Att ansiktet blott skulle ha omarbetats på 1400-talet är ytterst osannolikt. Icke minst talar häremot dess storlek. Ett 1200-talshuvud skulle säkert varit mindre, bättre proportionerat mot kroppen.

kunde framdragas.⁴ Behandlingen av bål och ben visar att man med avsiktlig noggrannhet följt sin ungotiska förebild, även om det mera varit fråga om att efterbilda en typ än ett enskilt föremål, då ju ansiktet är fullt »up to date». Just detta sistnämnda förhållande tycks emellertid vara ganska vanligt vid dylika företeelser. Hur noga den kopierande bildsnidaren än strävar att följa sin förebild tycks han ofta falla för frestelsen att ombilda ansiktena efter sin egen tids ideal.⁵ Vad skulle då vara originalet till denna bild? S. Anna-kulten är i stort sett senmedeltida och når sin största utbredning under 1400-talet, då den i vårt land synbarligen hade ett centrum i Vadstena kloster, och någon framställning av S. Anna själv tredje är, så vitt jag vet, på nordiskt område icke känd före 1400. Redan på grund härav är det ytterst osannolikt att vår bild skulle återgå på en S. Anna-framställning från 1200-talet. En närmare granskning av bilden visar också att S. Anna-karaktären är sekundär. Påfallande är att helgonet har Jesusbarnet på ena knät, Maria på det andra. Jag vet ej om bland autentiska Anna-bilder någon analogi härtill finnes. I regel sitter dock barnet i Marias knä, såvida ej de båda kvinnorna, sittande på samma bänk, hålla barnet mellan sig. Bambinon är skuren i ett med den stora bilden, den lilla Maria-flickan däremot är löst fastsatt på helgonets högra knä och skuren av en annan underlägsen hand. När vi härtill lägga att Annas huvuddok visar en ringformig skärning på hjäsan för placering av en krona — en prydnad som icke tillkommer detta helgon — torde det vara ställt utom tvivel att vi här ha att göra med den madonnabild, som blivit omgjord till en S. Anna.⁶

Därmed bli bildens arkaiserande drag lättare förstälige. Dess förebild har varit en 1200-talsmadonna, som man av någon anledning velat efterbilda. Spåren leda oss till en väldig grupp av 1200-talsmadonnor av enhetlig ikonografisk typ, ett slags motsvarighet till den stora Viklau-familjen, utbredd över hela Norden och känd från kontinenten i flera exemplar. Liksom hos Viklaugruppen finnas även inom denna grupp flera typskiftningar. I allmänhet dateras dessa madonnor enligt stilanalogiens princip till olika delar av 1200-talet, men gruppen som helhet är ännu ostuderad, och man kan icke värja sig för tanken att detta innebär en fara, då mycket synes tyda på att vi här stå inför en grupp av kultbilder av starkt konservativ hållning, vilkas formala och stilistiska egenskaper kunna ärvas ned genom åhrundraden. Det inre sammanhanget dem emellan och frågan om till vilken rot dessa olika grenar löpa samman kan

⁴ Utom ovan nämnda fallen kan hänvisas till flera gotländska 1400-talsbilder, se Roosval, Medeltida skulptur i Gotlands Fornsal, Sthlm 1925, s. 126.

⁵ Jfr madonnan från Edsele, af Ugglas, Gotl. med. träskulptur, fig. 33.

⁶ Baron af Ugglas har haft vänligheten påpeka ett parallellfall, en 1100-talsmadonna i Kinne-Vedum, vilken gjorts om till hel. Anna, Göteborgs utst. 1923, kyrkl. avdeln. nr 212.

naturligtvis blott en systematisk undersökning reda ut. Vår S. Annabild utgör i varje fall ett observandum, som icke bör förbises.

Vad vi ur denna bild tro oss kunna utläsa är således: Omkring 1400-talets mitt (?) förfärdigas för Törnsfalls kyrka en madonnabild i anslutning till förebild från 1200-talet. Då man senare behövde en S. Anna-bild förändrades den, väl på grund av enkla, praktiska och ekonomiska skäl, till en sådan, något som utan större olägenhet kunde gå för sig, då kyrkan förut ägde en vacker madonnastaty — ännu befintlig i kyrkan — troligen ett nordtyskt arbete från 1400-talets början.

Bengt Söderberg.

SVENSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

Svenska Fornminnesföreningen hade anordnat sitt sammanträde den 9 maj 1935 å Skansens Högloft som en Upplandsafton, till vilken särskilt inbjudits föreningen Uppländingarna och Upplads nation i Uppsala, Sammanträdet blev talrikt besökt, i allt ett par tre hundra personer. Sedan Fornminnesföreningens och Uppländingarnas medlemmar infunnit sig, intågade Upplands nations medlemmar med nationsfanan i spetsen under avsjungande av sin nationssång. Ordföranden landshövding N. Edén hälsade de närvarande välkomna, därvid särskilt vändande sig till H. K. H. Kronprinsen och de talrikt tillstädeskomna medlemmarna av de bägge inbjudna sammanslutningarna. Friherrinnan Wera von Essen talade så över ämnet »Om uppländsk folkkaraktär». I anslutning till det rikt fängslande föredraget uppstod en livlig diskussion, i vilken deltog antikvarien dr T. J. Arne, lektor B. Lövgren, kapten E. Malmberg, dr A. Nordén, antikvarien dr B. Thordeman och fornminnesvårdaren O. A. Öberg. Professor S. Erixon höll därpå föredrag om »Folklig uppländsk byggnadskultur». Slutligen meddelades, att styrelsen till hedersledamot kallat grosshandlare Axel Carlander. Härefter följde sedvanlig supé.

1935 års utfärd hade förlagts till västra Östergötland med Alvastra som huvudmål. I reserverad vagn avreste ett 50-tal personer söndagen den 2 juni med tåget kl. 7,25 f. m. från Stockholm. Efter ankomsten till Mjölby kl. 11,38 fortsattes i buss till Rök, dit man anlände kl. 12,30 och där ytterligare c:a 25 deltagare stött till per bil. Medlemmarna av Östergötlands Fornminnes- och Museiförening hade även inbjudits till utfärden, och ett trettiotal av dem hade här kommit tillstädes med biskop E. Aurelius i spetsen. Efter ett hälsningsanförande av Svenska Fornminnesföreningens v. ordf. antikvarien dr T. J. Arne demonstrerade prof. E. Wessén Rökstenen. Man fortsatte så till Ombergs Turisthotell, där kaffe och té intogs. Kl. 2—4,30 besågos så Alvastras forntida och medeltida minnesmärken. Först besiktigades stenåldersboplatsen (pålbyggnaden) under ledning av antikvarien dr O. Frödin, så under dr Arnes ledning järnåldersgravfältet. Huvudparten av tiden ägnades givetvis åt de medeltida lämningarna av